

DOI: 10.33663/0869-2491-2026-37-518-527

УДК 347.92

Г. П. ТИМЧЕНКО,

доктор юридичних наук*

ORCID: 0000-0003-4263-9948

М. О. ФЕСИК,

доктор філософії в галузі права**

ORCID: 0009-0006-1071-7445

В. В. ЮРКО,

кандидат юридичних наук***

ORCID: 0009-0003-6614-7427

ДО НОВОЇ ТЕОРІЇ ЦИВІЛЬНОЇ ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ: ВІД САНКЦІЇ ДО ГАРАНТІЇ ЕФЕКТИВНОСТІ СУДОЧИНСТВА

Ця наукова стаття присвячена аналізу цивільної процесуальної відповідальності як самостійного правового інституту, необхідність якого продиктована сучасними реформами в Україні. Автори підкреслюють, що чинне процесуальне законодавство фокусується лише на заходах примусу. Ключовою ідеєю роботи є концепція процесуальної дисциплінованості, яка повинна стати фундаментом добросовісної поведінки учасників процесу та забезпечення справедливого судового розгляду. Пропонується закріпити в Цивільному процесуальному кодексі України поняття «цивільна процесуальна відповідальність», що охоплює обов'язок правомірної процесуальної поведінки, а також несприятливі процесуальні наслідки, які застосовує суд до учасників судового процесу в разі недотримання ними порядку та форми здійснення процесуальних дій, невиконання процесуальних обов'язків, зловживання процесуальними правами.

Ключові слова: цивільна процесуальна відповідальність, примус, процесуальні обов'язки, процесуальна форма, цивільне судочинство, процесуальна дисциплінованість.

Tymchenko Gennadiy, Fesik Mariya, Yurko Volodymyr. Towards a new theory of civil procedural liability: from sanctions to guarantees of judicial efficiency

This scientific work is devoted to the analysis of civil procedural liability as an independent legal institution, the necessity of which is dictated by current reforms in Ukraine. The authors emphasize that the current legislation focuses only on enforcement measures. The key idea of the work is the concept of procedural discipline,

* **Tymchenko Gennadiy**, Doctor of Law

** **Fesik Mariya**, Doctor of Philosophy in Law

*** **Yurko Volodymyr**, Candidate of Juridical Sciences (Ph. D.)

which should become the foundation for the conscientious behavior of participants in the process and ensure fair trial. It is proposed to enshrine in the Civil Procedure Code of Ukraine the concept of "civil procedural liability," which covers the obligation of lawful procedural conduct, as well as the adverse procedural consequences that the court applies to participants in the judicial process in case of their failure to comply with the procedure and form of procedural actions, failure to fulfill procedural obligations, and abuse of procedural rights.

Keywords: *civil procedural liability, coercion, procedural obligations, procedural form, civil proceedings, procedural discipline.*

Постановка проблеми. Пошук оптимального правового регулювання у сфері цивільного процесу та відповідно такої конструкції його видів і проваджень, яка б забезпечила реалізацію мінімальних процесуальних гарантій і справедливості судового розгляду, останнім часом є головною тенденцією розвитку процесуальних систем більшості демократичних правових держав. Спроби створення ефективної судової влади та належного порядку розгляду і вирішення цивільних справ не припиняються сьогодні і в Україні, що є важливим у період боротьби за свою державність та європейського вибору українського народу.

Зміни ЦПК України 2017 року, а по суті, його нова редакція, ознаменували собою новий етап у розвитку теорії та практики цивільного судочинства. Набули подальшого осмислення та сучасної законодавчої інтерпретації проблематика принципів та учасників цивільного процесу, доказової діяльності та встановлення фактичних обставин цивільних справ, судових процедур у позовному провадженні, зокрема, врегулювання спору за участю судді, перевірки та перегляду судових рішень та низка інших. Через майже десятиліття можна стверджувати, що законодавчі зусилля привели до вдалого вирішення багатьох проблем правозастосування. Проте залишилися й такі спірні питання процесуального характеру, які так і не вдалося остаточно вирішити. Йдеться про адекватну реакцію держави на недотримання учасниками судового процесу законного порядку і форми провадження у цивільних справах, невиконання процесуальних обов'язків, зловживання процесуальними правами, інші прояви неправомірної та недобросовісної процесуальної поведінки. Законодавець часто залишає поза своєю увагою необхідність розробки механізму відповідальності за таку процесуальну діяльність й детального опису його елементів у цивільному процесуальному законі.

Однією з причин такого становища варто назвати, на нашу думку, недостатню теоретичну розробленість проблеми цивільної процесуальної відповідальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Перші концептуально значущі дослідження цивільної процесуальної відповідальності були проведені вітчизняними вченими ще за радянських часів. М. Й. Штефан окреслив основні дискусійні питання щодо поняття цивільної процесуальної відпові-

дальності, її видів і функцій, цивільних процесуальних штрафів та зупинився на проблемах відшкодування майнової шкоди. На ниві сучасного вітчизняного правознавства єдине дисертаційне дослідження цивільної процесуальної відповідальності датоване 2011 роком. І. М. Лукіна тоді обмежила наукове пізнання предмета його загальною характеристикою та аналізом окремих заходів цивільної процесуальної відповідальності.

Оцінюючи конкретні підсумки проведених досліджень, автори не можуть однозначно говорити про сформовану цілісну концепцію цивільної процесуальної відповідальності. Хоча в умовах посилення змагальності сторін та надання учасникам справи практично необмеженої свободи щодо розпорядження процесуальними правами, принципово важливо визначити межі правомірної процесуальної поведінки, зокрема й закріпити в законі положення про цивільну процесуальну відповідальність та особливості її застосування.

Метою статті є доктринальна та законодавча розробка поняття цивільної процесуальної відповідальності, без виявлення якого ефективність правосуддя у цивільних справах не може бути підвищена.

Виклад основного матеріалу. В українській державі та суспільстві поступово приходить усвідомлення призначення й цінності судової влади та правосуддя, що забезпечує реальний захист прав і свобод суб'єктів правовідносин. У цьому сенсі всі законодавчі реформи мають бути спрямовані на посилення самостійності та незалежності судової системи, оптимізацію судової діяльності, протидії можливим негативним факторам, що можуть впливати на досягнення цілей цивільного судочинства. Розширення диспозитивних і змагальних прав сторін, формування загалом ліберальної моделі цивільного правосуддя спричинило появу таких явищ, що безпосередньо пов'язані з використанням процесуальних прав і виконанням процесуальних обов'язків і нерідко всупереч їх правомірним законним цілям. Йдеться про зловживання цивільними процесуальними правами, порушення порядку судового засідання, неналежне виконання цивільних процесуальних обов'язків, інші прояви недобросовісної процесуальної поведінки. Безсумнівно, важливою є адекватна реакція держави на цивільні процесуальні правопорушення, тобто необхідна підготовка системи заходів процесуальної відповідальності за їх вчинення. З огляду на царину застосування, якою є цивільне судочинство, та особливості сутності можливого додаткового обтяження у вигляді позбавлень усякого роду та інших негативних наслідків для учасників судової справи, вважаємо, що концепція цивільної процесуальної відповідальності потребує свого нового наукового обґрунтування та реалізації.

Положення глави ЦПК України в редакції 2017 року щодо заходів процесуального примусу, відображаючи певною мірою й наявні теоретичні напрацювання цієї проблематики, навряд чи можуть бути визнані достатніми чи логічно завершеними. Ці обставини знову актуалізують продовження обговорення дискусійних питань щодо нових видів юридичної відповідальності та самостійності цивільної процесуальної відповідальності, сутності та проявів

державного примусу в цивільному судочинстві, підстав та умов його застосування, конкретних заходів, які б забезпечували виконання передбачених законом процесуальних обов'язків та нормальний перебіг провадження у цивільних справах.

М. Й. Штефан під цивільною процесуальною відповідальністю розумів встановлені нормами цивільного процесуального права та забезпечувані державним примусом заходи впливу на правопорушника у вигляді покладання на нього обтяжливого нееквівалентного (додаткового) обов'язку або некомпенсованого позбавлення прав майнового або особистого характеру щодо вчинення певних цивільних процесуальних дій або застосування інших заходів державного примусу за вчинення протиправних цивільних процесуальних дій (бездіяльності)¹.

І. М. Лукіна зазначила, що, спостерігаючи за розвитком теоретичних доктрин цивільного процесуального права, можна побачити, що концепції розвитку теорії цивільної процесуальної відповідальності не мають чітких фундаментальних підвалин». На думку дослідника, «цивільна процесуальна відповідальність – це встановлені нормами цивільного процесуального права заходи процесуального примусу, що застосовуються судом у встановленому законом порядку до учасників цивільного процесу (осіб, які беруть участь у справі та інших учасників процесу) за скоєння цивільного процесуального правопорушення у вигляді позбавлення порушника суб'єктивного цивільного процесуального права чи покладання на нього нових або додаткових обов'язків». Для цивільної процесуальної відповідальності характерно те, що вона встановлюється нормами цивільного процесуального права і реалізується в цивільному судочинстві. До цієї відповідальності можуть бути притягнені згідно з рішеннями суду тільки учасники процесу: особи, які беруть участь у справі; інші учасники цивільного процесу. До цивільної процесуальної відповідальності залучаються ті, чия поведінка відхиляється від приписів норм ЦПК України: не виконують вчасно і належним чином цивільні процесуальні обов'язки. Цивільна процесуальна відповідальність має за мету забезпечення законності й правового порядку в цивільному процесі. Вчена робить висновок, що кожна галузь права має свої власні специфічні заходи відповідальності².

Т. А. Стоянова зазначає, що цивільна процесуальна відповідальність як правове явище є дискусійною та малодослідженою темою в науці цивільного процесуального права. Тому актуальною є спроба розпочати дискусію стосовно питань щодо існування цивільної процесуальної відповідальності в цивільному процесі, підстав та форм її застосування. Правознавець, розглядаючи співвідношення заходів процесуального примусу, санкцій та цивільної процесуальної відповідальності в її негативному розумінні, зазначає, що за своїм змістом метою заходів процесуального примусу є дотримання дисципліни в залі судового засідання (попередження, видалення із залу судового засідання) або забезпечення дослідження усіх наявних доказів у справі (тим-

часове вилучення доказів для дослідження судом, привід). З урахуванням того, що відповідальність у негативному значенні повинна наставати за здійснення правопорушення, а в цьому випадку заходи процесуального примусу настають радше не за здійснення правопорушення, а за зловживанням правами, а стосовно перших двох заходів радше за невиконання морально-етичних норм поведінки, встановлених у суспільстві, ніж порушення правових норм, визнати їх санкціями доволі складно³.

С. В. Васильєв, аналізуючи деякі проблеми цивільної процесуальної відповідальності, відмічав, що «цивільна процесуальна відповідальність – це застосування судом заходів процесуального примусу та інших санкцій до учасників цивільного процесу й осіб, присутніх у судовому засіданні, на умовах і в порядку, передбаченому Цивільним процесуальним кодексом України». Передумови цивільної процесуальної відповідальності: 1) норми цивільного процесуального права – встановлені державою правила поведінки, що регулюють порядок здійснення правосуддя у цивільних справах. Норми цивільного процесуального права є загальною передумовою цивільної процесуальної відповідальності, володіють усіма ознаками правової норми і можуть застосовуватися судом; 2) цивільна процесуальна правосуб'єктність, яка застосовується лише до дієздатних осіб. До цивільної процесуальної відповідальності можуть бути притягнені: особи, що беруть участь у справі; особи, що сприяють правосуддю, а також особи, що є присутніми в судовому засіданні; 3) цивільне процесуальне правопорушення, за здійснення якого передбачена процесуальна відповідальність, існує у формі невиконання цивільного процесуального обов'язку або зловживання суб'єктивними цивільними процесуальними правами.

Призначення цивільної процесуальної відповідальності виявляється в припиненні неправомірної поведінки того або іншого учасника судочинства, а в деяких випадках – покладання на нього додаткових обов'язків; відновленні порушеного правопорядку в цивільному процесі, компенсація витрат конкретної особи; попереджувально-виховній дії як на правопорушника, так і на інших суб'єктів, у тому числі на громадян, присутніх у судовому засіданні⁴.

В. В. Буга зазначає, що цивільна процесуальна відповідальність відображена в заходах державного примусу, несприятливих наслідках, які полягають у позбавленні особистого, майнового чи організаційного характеру, та передбачена санкціями цивільних процесуальних норм. Найбільш обґрунтованим є її визначення як реалізації покарання за невиконання цивільних процесуальних обов'язків чи зловживання суб'єктивним процесуальним правом.

Юридичній природі правосуддя в цивільних справах відповідають заходи компенсаторного характеру – відшкодування шкоди і збитків. Компенсація понесених витрат має на меті відшкодування збитків, завданих стороні при провадженні у цивільній справі. «Особливістю цивільної процесуальної відповідальності, за національним законодавством, є те, що такі засоби в цивільному судочинстві являють собою заходи державного примусу, не

пов'язані з покладанням додаткового обов'язку, та застосовуються, як правило, судом до учасника процесу, який не дотримався порядку реалізації свого процесуального права або безвинно порушив процесуальний обов'язок. Заходи цивільної процесуальної відповідальності виявляються через позбавлення права, так звані санкції нікчемності, або спонукання до виконання певних процесуальних дій»⁵.

Як бачимо, навіть проведений стислий огляд стану наукової розробки проблеми цивільної процесуальної відповідальності свідчить про актуалізацію досліджень цієї сфери, особливо в умовах законодавчого підходу, що не визнає її самостійного характеру та закріплює лише заходи процесуального примусу. Представлені методологічні прийоми є підґрунтям для постановки питання щодо значущості формування ефективної та відповідної природі цивільних процесуальних правовідносин, системи способів і засобів реагування на процесуальну поведінку учасників судового процесу, яка порушує норми цивільного процесуального законодавства.

Одним із можливих практичних варіантів вирішення розглядуваної проблеми є виокремлення цивільної процесуальної відповідальності як самостійного виду юридичної відповідальності та нового правового інституту цивільного процесуального права. Звісно, така позиція визначає і наступні законодавчі дії, пов'язані з удосконаленням цивільного процесуального законодавства та формуванням єдиної практики його застосування. Сьогодні варто констатувати очевидний факт – триваючі дискусії про цивільну процесуальну відповідальність поки що не приводять до поліпшення судових правил і процедур. Теорія в цьому сенсі не встигає за практикою. Вважаємо, що необхідна розробка більшої кількості способів впливу на порушників у сфері цивільного судочинства, які пов'язані із заборобою або із вчиненням процесуальних дій відповідно до строго встановленого порядку.

Це актуалізує новітні дослідження механізму реалізації цивільної процесуальної відповідальності, що, зрештою, сприятиме не тільки логічно завершеному правовому регулюванню цивільних процесуальних правовідносин, а й досягненню загалом мети і завдань цивільного судочинства. З огляду на викладене вище, а також беручи до уваги переваги та недоліки основних наукових підходів до розуміння цивільної процесуальної відповідальності, пропонуємо таке бачення її сутності, в основі якого – необхідність упровадження в теорії та практиці концепції процесуальної дисциплінованості.

У найзагальнішому вигляді цю концепцію може бути представлено як систему теоретико-прикладних поглядів, які спрямовані на обґрунтування самостійності виду юридичної відповідальності, що розглядається, визначення його характерних ознак, нормативної моделі реалізації в цивільному процесуальному законодавстві.

Висловимо припущення, що зазначена проблематика охоплюється концептом «процесуальна дисципліна сторін». Адже цілком очевидно, що мета забезпечення справедливого судового розгляду навряд чи буде досягнута

внаслідок недобросовісної поведінки сторін або їхньої процесуальної недисциплінованості. У цьому сенсі, важливо вдосконалювати вимоги порядку розгляду і вирішення цивільних справ, одним з елементів якого мають стати положення щодо процесуальної дисциплінованості учасників справи, які передбачатимуть здійснення процесуальних прав у суворій відповідності до мети й завдань цивільного процесу та несприятливі процесуальні наслідки при їх недотриманні. Власне такі наслідки, зрештою, і визначають особливості заходів цивільної процесуальної відповідальності.

Однією з вихідних тез, що обґрунтовують природу цивільної процесуальної відповідальності, є положення про те, що її осмислення з позиції лише примусу є одностороннім і неповним, таким, що не дає змоги розкрити всі її істотні сторони. Хоча природно варто визнати, що примус є невід'ємним елементом процесуальної відповідальності. Аналіз лише механізму реалізації санкцій цивільних процесуальних норм, а відтак і пильна увага лише до правопорушень і покарання винних осіб, не сприяє з'ясуванню того, як ці норми регулюють правомірну процесуальну діяльність суду та учасників судового процесу, що становить основу процесу судового розгляду і вирішення цивільних справ.

Вважаємо, що процесуальна відповідальність існує не тільки там, де виникло правопорушення. За іншого висновку норми про цивільну процесуальну відповідальність стосувалися б обмеженого кола осіб – правопорушників. На продовження цієї тези розуміння цивільної процесуальної відповідальності крізь призму правової оцінки правомірності процесуальної поведінки, що має вираження в тому, що на учасника судового процесу покладатися загальний обов'язок проявляти процесуальну дисциплінованість, тобто необхідність керуватися інтересами правосуддя в цивільних справах і додержуватися нормативного порядку здійснення процесуальних дій, зокрема, неухильно виконувати інші процесуальні обов'язки та використовувати процесуальні права у точній відповідності до їхнього призначення. Процесуальна дисциплінованість як загальний процесуальний обов'язок учасників судового процесу має низку характерних рис, до яких варто віднести: усвідомлену необхідність слідування нормам цивільного процесуального законодавства; здійснення процесуальних дій із урахуванням добросовісного виконання своїх процесуальних обов'язків; усвідомлення того, що недодержання встановленого законом порядку провадження у справі чи невиконання (неналежне виконання) процесуальних обов'язків спричиняє несприятливі процесуальні наслідки; означає позитивне оцінювання своєї процесуальної діяльності з боку держави та інших учасників судового процесу. У цивільному процесуальному законодавстві вже намічені деякі аспекти законодавчого закріплення ідеї процесуальної дисциплінованості учасників судового процесу. Йдеться про ч. 2 ст. 2, ч. 1 ст. 5, ч. 1 ст. 44 ЦПК України та ін.

Виходячи із законодавчих приписів і дозволів як найтипівіших прийомів установлення меж правомірної процесуальної поведінки, можна припустити,

що початок виникнення цивільної процесуальної відповідальності пов'язується з виконанням процесуальних обов'язків. Якраз це той момент, коли учасник справи обирає варіанти своєї процесуальної поведінки – або взяти на себе обов'язок щодо здійснення своїх дій згідно з порядком провадження в цивільних справах, тобто бути процесуально дисциплінованим, або діяти всупереч процесуальним правилам, що призведе до настання несприятливих процесуальних наслідків різного роду.

Наступні тези зумовлені необхідністю визначення співвідношення таких правових категорій, як «цивільна процесуальна відповідальність» і «цивільний процесуальний обов'язок». Вони вельми близькі, але водночас далеко не однакові. Відповідальність – це ж не тільки обов'язок відповідати за свої дії. Це ще й усвідомлюваний учасниками судового процесу обов'язок доброчесної, тобто правомірної та корисної процесуальної поведінки, яка заохочується суспільством і державою.

У цьому сенсі не буде помилкою говорити, що цивільна процесуальна відповідальність передбачає як обов'язок правомірної процесуальної поведінки, що визначається нормами цивільного процесуального права, так і обов'язок настання несприятливих процесуальних наслідків за будь-якого прояву процесуальної недисциплінованості, зокрема, будь-якого відхилення від законного порядку провадження у цивільних справах. Обов'язок зазнавати несприятливих процесуальних наслідків лежить на учаснику судового процесу, який порушив норми цивільного процесуального законодавства; означає негативне оцінювання такої процесуальної діяльності з боку держави і можливість застосування санкцій у вигляді позбавлень різного характеру; цей вид процесуального обов'язку реалізується примусовими заходами.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Підбиваючи деякі підсумки роздумів щодо сутності цивільної процесуальної відповідальності, пропонуємо доповнити ЦПК України нормою такого змісту: цивільна процесуальна відповідальність – це встановлений законом обов'язок правомірної процесуальної поведінки, а також несприятливі процесуальні наслідки чи заходи процесуального примусу, які застосовує суд до учасників судового процесу в разі недотримання ними порядку та форми здійснення процесуальних дій, невиконання процесуальних обов'язків, зловживання процесуальними правами.

1. Штефан М. И. Гражданская процессуальная ответственность. Повышение роли гражданско-правовой ответственности в охране прав и интересов граждан и организаций / отв. ред. Я. Н. Шевченко, А. А. Собчак. Киев: Наук. думка, 1988. С. 195, 196, 200. 2. Лукіна І. М. Цивільна процесуальна відповідальність: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2011. С. 9–12. 3. Стоянова Т. А. Щодо цивільної процесуальної відповідальності. *Зловживання цивільними процесуальними правами: шляхи протидії: матеріали круглого столу (м. Одеса, 27 листоп. 2015 р.)*. Одеса: Фенікс, 2015.

С. 40–43. 4. Васильєв С. В. Деякі проблеми цивільної процесуальної відповідальності. *Актуальні проблеми застосування Цивільного процесуального кодексу та Кодексу адміністративного судочинства України: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 25–26 січ. 2007 р.)* / за заг. ред. проф. В. В. Комарова. Харків: Національна юридична академія України, 2007. С. 172–175. 5. Буга В. В. Цивільна процесуальна відповідальність за порушення процесуальних строків. *Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності*. 2015. № 1 (52). С. 70–74.

References

1. Shtefan M. Y. Hrazhdanskaia protsessualnaia otvetstvennost. Povyshenye roly hrazhdansko-pravovoi otvetstvennosti v okhrane prav y interesov hrazhdan y orhanyzatsyi / otv. red. Ya. N. Shevchenko, A. A. Sobchak. Kyev: Nauk. dumka, 1988. S. 194–247 (in Rus.). 2. Lukina I. M. Tsyvilna protsesualna vidpovidalnist: avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk. Kharkiv, 2011. 20 s. (in Ukr.). 3. Stoianova T. A. Shchodo tsyvilnoi protsesualnoi vidpovidalnosti. *Zlovzhyvannia tsyvilnyimi protsesualnymi pravamy: shliakhy protydii: materialy Kruhloho stolu (m. Odesa, 27 lystop. 2015 r.)*. Odesa: Feniks, 2015. S. 40–44 (in Ukr.). 4. Vasyliiev S. V. Deiaki problemy tsyvilnoi protsesualnoi vidpovidalnosti. *Aktualni problemy zastosuvannia Tsyvilnoho protsesualnoho Kodeksu ta Kodeksu administratyvnoho sudochynstva Ukrainy: materialy mizhnar. nauk.-prakt. konf. (m. Kharkiv, 25–26 sich. 2007 r.)* / za zah. red. prof. V. V. Komarova. Kharkiv: Natsionalna yurydychna akademiiia Ukrainy, 2007. S. 172–175 (in Ukr.). 5. Buha V. V. Tsyvilna protsesualna vidpovidalnist za porushennia protsesualnykh strokiv. *Problemy pravoznavstva ta pravoookhoronnoi diialnosti*. 2015. №1 (52). S. 69–75 (in Ukr.).

Tymchenko Gennadiy, Fesik Mariya, Yurko Volodymyr. Towards a new theory of civil procedural liability: from sanctions to guarantees of judicial efficiency

Introduction. The legislator ignores the need to develop a mechanism for civil procedural liability. One of the reasons for this situation is the insufficient theoretical development of the issue under consideration.

The aim of the article. The aim of the article is to develop a doctrinal and legislative concept of civil procedural liability, without which the effectiveness of justice in civil cases cannot be improved.

Results. The author's vision of the essence of civil procedural liability is based on the need to introduce the concept of procedural discipline. Procedural discipline as a general procedural obligation of participants in the judicial process has a number of characteristic features, including: awareness of the need to follow the rules of civil procedural law; performing procedural actions with due regard for the conscientious fulfillment of one's procedural obligations; the awareness that failure to comply with the procedure established by law for conducting a case or failure to perform (improper performance) procedural duties leads to adverse procedural consequences; means a positive assessment of one's procedural activities by the state and other participants in the judicial process.

Conclusions. We propose to supplement the Civil Procedure Code of Ukraine with a provision to the following effect: civil procedural liability is the obligation established by law to behave lawfully in proceedings, as well as the adverse procedural consequences or measures of procedural coercion applied by the court to participants

in the judicial process in the event of their failure to comply with the procedure and form of procedural actions, failure to perform procedural duties, or abuse of procedural

Keywords: *civil procedural liability, coercion, procedural obligations, procedural form, civil proceedings, procedural discipline.*

Дата першого надходження рукопису до видання: 01.01.2026

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 03.03.2026

Дата публікації: 24.03.2026